

La transmissió lingüística del català: estat de la qüestió i avaluació analítica

*The linguistic transmission of Catalan: the current state of affairs
and analytical assessment*

Antoni MAS i MIRALLES

*Universitat d'Alacant, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana
Xarxa CRUSCAT*

Brauli MONTOYA ABAT

*Universitat d'Alacant, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana
Xarxa CRUSCAT
Institut d'Estudis Catalans*

RESUM

Aquest article consta de tres parts. En la introducció exposem la conveniència d'analitzar la transmissió, que inclou la interrupció i la revernacularització, com un procés imprescindible per a conèixer millor la realitat sociolingüística d'una llengua. Aquesta anàlisi es basa en els fonaments teòrics de la psicologia social, la sociologia i la sociolingüística. En segon lloc, fem un breu repàs de l'estat de la qüestió dels estudis realitzats fins ara en català, tant des de l'òptica quantitativa com qualitativa. Finalment, en les conclusions comentem una sèrie de suggeriments i propostes que van des de la necessitat de comptar amb un marc teoricometodològic propi, de disposar d'una terminologia específica, de la importància de comptar amb aquest tipus d'anàlisi, que conjumine l'aspecte quantitatiu i qualitatiu, i de la possibilitat de reorientar la planificació també cap a la recuperació de la llengua en l'àmbit familiar.

PARAULES CLAU: transmissió, interrupció, revernacularització, sociolingüística, substitució.

ABSTRACT

This article is set out in three parts. Firstly, an introduction deals with the need to regard transmission, which includes interruption and revernacularisation, as a process that is essential for understanding the sociolinguistic reality of a language. The analysis is based on the theoretical principles of social psychology, sociology and sociolinguistics. Secondly, there is a brief summary of the status of the studies which have been carried out so far in Catalan on this topic, both from a quantitative and qualitative point of view. Finally, the conclusion outlines some suggestions and proposals including the need for a specific theoretical-methodological framework and specific terminology, the importance of using this type of analysis, combined with quantitative and qualitative aspects and the possibility of redirecting planning towards the recovery of the Catalan language within the family sphere.

KEY WORDS: transmission, interruption, revernacularisation, sociolinguistics, substitution.

1. INTRODUCCIÓ

Les llengües asseguren la seua supervivència gràcies a la *transmissió* que en fan les generacions unes a altres i, per aquesta mateixa raó, aquestes llengües poden deixar d'existir si es produeix una *interrupció* d'aquest procés. En aquest segon cas, reprendre la transmissió de la llengua suposaria engegar la *revernacularització* (Wright, 1996: 6). La interrupció apareix en ambients de conflicte lingüístic, quan la llengua dominant va usurpant àmbits d'ús a la recessiva fins que, en una situació ja límit, la llengua interposada també envaeix l'àmbit familiar.

Entre les diverses funcions socials de la llengua, la instrumental —la utilitat que se'n desprèn de fer-ne ús— i la identificadora —la potencialitat d'esdevenir símbol de pertinença a un grup— són les que més influeixen en l'individu a l'hora de triar una llengua o altra. Així, els progenitors prenen en consideració aquestes funcions en haver de triar una llengua per a educar els seus fills. Aquesta elecció, doncs, està en relació amb les actituds dels parlants. Arribats en aquest punt, l'anàlisi de la transmissió ha de preveure un enfocament interdisciplinari que va des de la psicologia social i la sociologia fins a la sociolingüística. Tot just una confluència de ciències socials que interactuen per a assolir el marc teoricometodològic més adient.

La psicologia social ens descriu les actituds dels individus com a respostes correlatives a un determinat comportament social. Així, doncs, aquest supòsit ens permet confirmar sempre la coherència en la manera d'actuar d'un parlant en relació amb l'ús i les actituds, i això vol dir que uns progenitors amb actituds negatives tendiran cap a la interrupció, fet que no ocorrerà si les actituds són positives. Però, aquesta suposada coherència del parlant no sempre es manifesta de manera sistemàtica, ja que s'ha assenyalat en més d'una ocasió com a vegades una actitud favorable no sempre es tradueix en una actuació positiva cap a la llengua i, en altres ocasions, les actituds positives manifestades externament no es corresponen amb una ideologia subjacent favorable.

Si de la psicologia social hem pres els conceptes per a la nostra anàlisi, la sociologia ens ha proporcionat el mètode. Les recerques en sociologia s'han presentat sempre de manera dicotòmica entre la investigació qualitativa i la quantitativa, i en moltes ocasions com a mètodes enfrontats en lloc de complementaris. Els partidaris del mètode qualitatiu sempre han defensat que l'anàlisi dels components socials, com ara l'actitud lingüística, forneix uns resultats més productius amb una «comunicació humana significativa». A partir del conjunt d'entrevistes obertes sobre la història de la vida dels parlants, podem obtenir la memòria col·lectiva d'un determinat fet social. Encara més, amb l'entrevista focalitzada podem aconseguir, per una banda, preguntar només a les persones implicades amb el fenomen investigat i, per una altra, centrarnos i aprofundir en aquells aspectes que ens interessin. Tot i això, els detractors d'aquest mètode addueixen, per un costat, la inversió temporal que necessita una entrevista d'aquestes característiques i, per un altre, el requisit d'aconseguir una implicació solidària en determinats punts entre l'entrevistador i el subjecte. D'altra banda, el mètode quantitatiu és criticat perquè suposa una entrevista tancada, de res-

postes dicotòmiques o, a tot estirar, de manera escalar, on la relació de complicitat entre el subjecte i l'entrevistador és, en la majoria dels casos, gairebé nul·la.

2. L'ANÀLISI DE LA TRANSMISSIÓ ALS PAÏSOS CATALANS

És tot just aquesta dicotomia metodològica la que ens servirà per a repassar, si més no succintament, els resultats de la recerca sobre la transmissió lingüística produïts fins avui en els territoris de parla catalana.

2.1. Anàlisi quantitativa

La majoria d'anàlisis quantitatives que avui tenim a l'abast parteixen d'enquestes que tenen per objectiu estudiar un conjunt de fenòmens sociolingüístics on la interrupció del català figura com un tema col·lateral. Els estudis quantitius realitzats fins ara són els següents:

a) Al País Valencià, el 1985 apareix una primera aproximació a la interrupció a l'*Enquesta sociolingüística al País Valencià* (Mollà *et al.*, 1989), en un dels apartats de la qual es preguntava per l'ús de la llengua en les tres generacions. Amb els resultats que exposem a la taula 1 comprovem que hi havia un desfasament de 25 punts negatius entre la llengua d'ús dels avis i la dels néts. Aquest desfasament variava en les diferents regions; així, de major a menor, tenim Alcoi-Gandia, on s'escolen 35 punts; 31, a València, i 28 punts tant a la regió de Castelló com a la d'Alacant.

TAULA 1
Desfasament de l'ús del català per regions valencianes en tres generacions (1985)

Ús del valencià (%)	Castelló	València	Alcoi-Gandia	Alacant	País Valencià
<i>Entre els pares</i>	59	59	76	46	47
<i>Amb la parella</i>	52	46	66	25	36
<i>Amb els fills</i>	31	28	41	18	22
<i>Desfasament</i>	-28	-31	-35	-28	-25

b) El 2004, tornem a tenir dades gràcies a l'enquesta realitzada per l'Acadèmia Valenciana de la Llengua. Sobre els resultats hem d'assenyalar dues característiques. En primer lloc, si el 1985 el desfasament entre la llengua dels avis i la dels néts era de 25 punts, en aquesta la diferència es redueix -5 punts negatius. En segon lloc, trobem un punt d'inflexió perquè el percentatge de l'ús en els fills és major que en els pares, en una mitjana de +4 punts positius. Aquest decalatge, que es pot atribuir, segurament, a l'augment de la transmissió del català en les generacions de procreadors més joves, es reproduïx en totes cinc regions, tal com podeu veure a la taula 2.

TAULA 2

Transmissió intergeneracional del català per regions valencianes segons l'enquesta de l'AVL (2004)

Ús del valencià 2004	Castelló	València	Àrea metropolitana	Alcoi-Gandia	Alacant	País Valencià
<i>Entre els pares</i>	52,8	60,2	27,3	61,9	29,4	40
<i>Amb la parella</i>	45	56	22	61	20	35
<i>Amb els fills</i>	49	61	26	65	22	39
<i>Oscil·lació</i>	-7,8 > +4	-4,2 > +5	-5,3 > +4	-0,9 > +4	-9,4 > +2	-5 > +4

c) Un tercer treball s'ocupa de les ciutats de València i Xàtiva. Es basa en dos qüestionaris: un de sociolingüístic i un altre de *comportament contextualitzat*, segons la terminologia de l'autora. Les dades que n'extrau confirmen que el valencià, si bé amb diferències entre ambdues ciutats, disminueix entre els joves; el castellà es manté, si fa no fa, estable, i l'opció que augmenta és la de l'ús de totes dues llengües (Casesnoves, 2002).

d) A les Balears la recuperació de la transmissió es constata en un treball inèdit de Villaverde (2009) que analitza les dades de l'Enquesta Sociolingüística 2003 (ES2003). Aquest estudi examina les dades de la interrupció relacionades amb altres factors socials, per a concloure que els resultats obtinguts són favorables per al català, ja que el 98 % dels pares catalanoparlants transmeten la seua llengua. Malauradament, però, cal tenir en compte també que aquests progenitors representen un 44 % del total de la població i que quan la parella és castellanoparlant, la transmissió només es dona en el 23 %.

e) Chessa (2003) estudia la situació del català a l'Alguer en l'àmbit familiar —que el considera crucial— com a paradigma per a conèixer la realitat sociolingüística de la ciutat. Tot i que l'estudi consisteix en dues parts, una de qualitativa i una altra de quantitativa, la publicació només ens presenta les dades d'aquesta segona part. Així es confirmen les sospites que l'autor exposa al principi de l'estudi quan planteja la hipòtesi segons la qual la situació no és tan favorable com especulen treballs anteriors d'altres autors, ja que només el 6,53 % de progenitors utilitzen el català entre ells, percentatge que es redueix a l'1,7 % quan les mares —unes dècimes per davall dels pares— crien els fills, i s'arriba a un inapreciable 0,69 % dels fills que s'adrecen en aquesta llengua a la mare.

f) A Catalunya comptem amb un primer estudi de la transmissió amb l'Enquesta Metropolitana de 1986 i amb l'Enquesta de la Regió Metropolitana de Barcelona 1990, fetes sota la direcció de Subirats (1991 i 1992). La tendència que marquen totes dues enquestes és d'un manteniment de les famílies catalanoparlants, ja que únicament hi ha una variació mínima (24,4 % en la primera i 24,8 % en la segona); mentre que hi ha un descens considerable de les famílies castellanoparlants, que passen del 55 % al 44 %, decaletge que es trasllada a l'augment de les famílies bilingües. N'és un exemple

el fet que les famílies que usen el castellà o altres llengües i decideixen transmetre les dues llengües passen d'un 1% en la primera enquesta a un 5,9% en la segona.

g) A aquests estudis, els hem de sumar les anàlisis que ha portat a terme darrerament Torres al llarg d'una sèrie d'articles. Primerament, el 2007 sobre l'ús familiar del català i la transmissió a l'*Enquesta sobre els usos lingüístics a Catalunya* (EULC-03). L'autor analitza la situació a partir dels índexs de transmissió intergeneracional del català (ITIC), que resulta de restar el percentatge de l'ús que fan els fills amb el percentatge que en fan els pares i dividir-lo per 100. Aplica aquest índex a diverses variables socials, cosa que li permet fer una avaluació positiva, ja que l'ITIC a Catalunya és del 0,11. N'és un bon exemple el fet que un 12% dels progenitors que no eren catalanoparlants han decidit transmetre principalment el català als seus descendents. Podeu veure alguna puntualització al mètode per part de Strubell (2009).

h) El mateix autor i amb la mateixa metodologia (Torres, 2006) ens ofereix l'anàlisi de la transmissió a Andorra amb l'enquesta EULAND-2004. Malgrat que la situació andorrana és més complexa, perquè la presència de llengües com el castellà, el francès i el portuguès augmenta l'oferta de multilingüisme, la política institucional d'aquest petit estat a favor del català ha possibilitat que el percentatge de progenitors nats als territoris catalanoparlants que transmeten aquesta llengua als fills arriba al 88,3%, i que els nats als altres territoris que usen el català amb els descendents són el 12,7%, percentatge superat només per la Franja, que arriba al 12,9%.

i) Completa aquesta sèrie un altre article de Torres (2007) en el qual, amb la mateixa estructura que les publicacions anteriors, repassa els ITIC dels set territoris de llengua catalana. El treball s'emmarca en un estudi demolingüístic de gran abast amb les enquestes d'usos lingüístics fetes a tots els territoris de parla catalana, a excepció del País Valencià, per al qual usa l'enquesta de l'AVL de 2004. A grans trets, podem comentar que Andorra, Catalunya i les Illes Balears tenen uns ITIC favorables de 0,17, 0,11 i 0,07, respectivament; mentre que el País Valencià i la Franja d'Aragó es queden amb un 0,02, un ITIC estadísticament no significatiu perquè, segurament, reflecteix un manteniment de la situació; finalment, la part negativa la posen la Catalunya del Nord, amb un ITIC negatiu de 0,06, i l'Alguer, amb un índex negatiu també de 0,16 (figura 1).

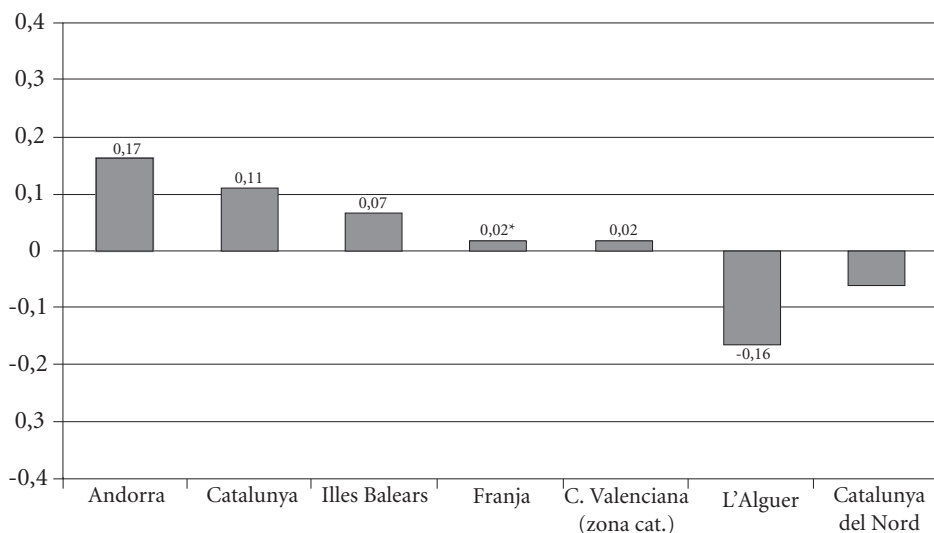
j) Finalment, en l'obra de Montoya, Vila i Gomàriz (2010) trobem un apartat on s'estudia més monogràficament l'experiència revernacularitzadora de la ciutat d'Alacant.

2.2. Anàlisi qualitativa

Aquests ITIC són un reflex de la situació sociolingüística de cada territori, context que trobem també analitzat en els escassos treballs qualitius circumscrits a Catalunya i el País Valencià.

a) Sobre la capital de Catalunya, tenim un treball de Boix (1997) que estudia la transmissió en parelles lingüísticament mixtes. Aquest autor conclou que el 62% de

FIGURA 1
Índex de transmissió lingüística intergeneracional del català (ITIC)
en els set territoris. 2003-2004

*Aquest ITIC no és significatiu estadísticament

Font: *Llengua i societat als territoris de parla catalana a l'inici del segle XXI.*

les parelles entrevistades formen un grup on cada cònjuge manté la seua llengua, el 22% transmet el català als fills, mentre que el castellà el transmet el 15% restant. La transmissió, doncs, del català és 7 punts major que la del castellà.

b) Encara que la situació actual al País Valencià és ara de manteniment, fa unes dècades s'hi produïa una clara expansió de la interrupció, fins i tot a l'extrem nord. En efecte, Morella i la seua comarca dels Ports van ser objecte de la primera investigació sobre el tema. El seu autor (Querol, 1989) ofería una primera proposta d'anàlisi metodològica a partir d'una sèrie d'entrevistes en profunditat a les tretze famílies de la comarca que van produir la substitució de la llengua familiar a partir de mitjan segle XX. Així, classificava en quatre les causes que adduïen els pares per a justificar la no-transmissió del valencià als seus descendents: les motivacions utilitaristes, la negació de la substitució, les respostes desresponsabilitzadores i el penediment del canvi.

c) Però si el cas del nord valencià s'ha fet reversible, no ha estat així en el cas d'Alacant, una ciutat que inicià la interrupció del català a mitjan segle XIX i, un segle després, ja no comptava amb famílies capaces de reproduir-lo (Montoya, 1996). En aquest treball l'anàlisi qualitativa segueix les línies que havia traçat Querol. Com a novetat, al final, s'hi afegeix un epíleg amb propostes de planificació lingüística per a reconduir la situació.

d) A continuació, una investigació sobre la interrupció a Guardamar ens assenyalava com els canvis demogràfics i socials han configurat un panorama on l'abandonament de la llengua, iniciada en els anys quaranta i generalitzada a partir dels seixanta, ha

provocat que el valencià siga la llengua del 27,8% dels avis, el 18% dels pares i el 8,6% dels fills (Mas, 2006).

e) Però l'obra de més abast geogràfic fins al moment és *La transmissió familiar del valencià* (Montoya i Mas, 2011). En aquest cas s'estudia la transmissió arreu del País Valencià amb un total de 622 enquestes passades a catorze localitats. En primer lloc, s'estableix la cronologia de la interrupció, que s'enceta els anys trenta del segle XIX a la ciutat de València i s'escampa després a la resta del País fins que queda aturada a finals del segle XX després d'haver castellanitzat, sobretot, les classes altes urbanes. En segon lloc, s'endinsa en la reconstrucció de l'argumentari fet servir pels subjectes de la interrupció per a justificar l'abandó familiar del català; les raons, d'acord amb la teoria de l'atribució, poden ser internes (s'hi inclouen les raons instrumentals i les ideològiques) i externes, si les causes adduïdes són considerades alienes a la voluntat del subjecte (l'escolarització en castellà, per exemple). I en tercer lloc, aquest treball assaja una aproximació al procés de la revernacularització (o inversió de la substitució familiar) sobre la base dels casos de recuperació del valencià que s'hi detecten.

3. CONCLUSIONS I PROPOSTES

L'estudi de la transmissió intergeneracional de la llengua és una part emergent de la sociolingüística, fet que ha comportat que no dispose encara d'un corpus teòric i metodològic suficient. Una conseqüència d'aquesta mancança ha estat que hi haja dues línies de treball sovint dissociades i que haurien d'ajudar-se mútuament: la qualitativa i la quantitativa. Pel que fa a l'aspecte qualitatiu, encara hem de recórrer a altres disciplines, com ara la psicologia social o la sociologia per a formular propostes teòriques. Quant als treballs amb una metodologia quantitativa, ja es beneficien dels avanços de la demolingüística. En aquest sentit, Torres (2009) ens ha ofert una proposta d'anàlisi metodològica a través de l'índex de transmissió intergeneracional (ITIC), el qual li ha permès una visualització instantània de l'estat dels processos de transmissió i interrupció de la llengua. Sens dubte, aquesta proposta és un pas endavant, i així ho hem pogut comprovar en el cas dels diferents processos que es viuen als Països Catalans.

Aquestes investigacions aporten una gran quantitat de dades estadístiques que, ben interpretades, poden contribuir a realitzar una radiografia de la realitat sociolingüística. El complement d'aquesta informació quantificada el trobem en les històries lingüístiques familiars i en el descabdellament de l'argumentari a càrrec dels protagonistes de la interrupció. Aquestes dades qualitatives ens permeten esbrinar el perquè i el com d'aquest fenomen social i ens ajuden a entendre el procés invers, el de la revernacularització. Per això resulta imprescindible conjuminar els dos tipus d'informació: la quantitativa i la qualitativa. Al contrari, si utilitzem el mètode quantitatiu de manera aïllada com a base analítica de la transmissió, estarem reduint la seua autonomia a una simple subdisciplina i, alhora, afavorirem que aquesta última esdevinga simplement una part subsidiària de la demolingüística.

Aquesta proposta metodològica ens ha de servir per a una anàlisi més encertada de

la interrupció, i també per a plantejar noves fórmules de planificació lingüística. En aquest sentit, si coneixem els mecanismes socials que han provocat la interrupció, podem actuar amb els mateixos ressorts amb l'objectiu de transformar la situació i possibilitar així la revernacularització.

En definitiva, si en bona mesura el futur del català es troba a disposició de la transmissió, urgeix, en primer lloc, la realització d'anàlisis qualitatives sectorials i globals a fi de disposar d'un coneixement precís de la situació i poder traçar les línies d'actuació que possibiliten la revernacularització. I, en segon lloc, cal dissenyar nous models de planificació, ja que els vigents només preveuen la regulació i la proposta de mesures en els àmbits de l'ús públic, com l'escolar, els mitjans de comunicació, els administratius, etc. La garantia d'una encertada planificació depèn sobretot del control i la regulació de l'ús privat i quotidià, i, dins aquest àmbit, la transmissió és crucial. Òbviament, no neguem la dificultat que representa planificar en aquest àmbit, on només podem fer recomanacions i suggeriments, perquè no podem forçar una regulació de la llei en aquest sentit. Comptat i debatut, hem d'esmerçar tots els esforços possibles per a restablir la transmissió del català a fi d'assegurar l'engranatge en les futures generacions, fet que garantirà la supervivència de la llengua.

BIBLIOGRAFIA DE REFERÈNCIA

- ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA (AVL) (2004). *Enquesta sobre la situació social del valencià*. Disponible en línia a: <<http://www.cult.gva.avl>>.
- BOIX, Emili (1997). «Ideologies lingüístiques en famílies lingüísticament mixtes (catalán-castellano) en la regió metropolitana de Barcelona». A: ZIMMERMANN, K.; BIERBACH, C. (ed.). *Lenguaje y comunicación intercultural en el mundo hispánico*. Frankfurt: Vervuert, p. 169-190.
- CASESNOVES, Raquel (2002). «La transmission intergénérationnelle du valencien et son usage comme langue seconde». *Langage et Société*, núm. 101, p. 11-33.
- CHESSA, Enrico (2003). *La llengua interrompuda: Transmissió intergeneracional i futur del català a l'Alguer*. Alguer: Càller. (Arxiu de Tradicions de l'Alguer. Lingua; 1)
- MAS, Antoni (2006). *La interrupció lingüística a Guardamar (El camí cap a la substitució)*. Sant Vicent del Raspeig: Publicacions de la Universitat d'Alacant.
- MOLLA, Damià [et al.] (1989). *Enquesta sociolingüística al País Valencià: 1985* [4 microfites]. Alacant: Universitat d'Alacant.
- MONTOYA, Brauli (1996). *Alacant: La llengua interrompuda*. València: Denes.
- MONTOYA, Brauli; MAS, Antoni (2011). *La transmissió familiar del valencià*. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- MONTOYA, Brauli; VILA, F. Xavier; GOMÀRIZ, Eva (ed.) (2010). *La revernacularització del valencià a la ciutat d'Alacant*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- QUEROL, Ernest (1989). «El procés de substitució lingüística: la comarca dels Ports com a exemple». *Miscel·lània*, núm. 89 [València], p. 85-196.
- (ed.) (2006). *Llengua i societat als territoris de parla catalana a l'inici del segle XXI: L'Alguer, Andorra, Catalunya, Catalunya Nord, la Franja, Illes Balears i Comunitat Valenciana*. Barcelona: Secretaria de Política Lingüística, p. 73-98.

- STRUBELL, Miquel (2009). «Discussió de la ponència “La transmissió lingüística familiar intergeneracional: una proposta de model d’anàlisi”». A: VILA i MORENO, F. Xavier (dir.). *Estudis de demolingüística: Actes de la Primera Jornada de Demolingüística de la Xarxa CRUSCAT*. Barcelona: Institut d’Estudis Catalans, p. 33-38.
- SUBIRATS, Marina [et al.] (1991). *Enquesta metropolitana 1986: condicions de vida i hàbits de la població de l’àrea metropolitana de Barcelona*. Vol. 20: *Transmissió i coneixement de la llengua catalana a l’àrea metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Institut d’Estudis Metropolitans de Barcelona.
- (1992). *Enquesta de la Regió Metropolitana de Barcelona 1990: condicions de vida i hàbits de la població*. Vol. 4: *Informe general de l’estudi Educació, llengua i hàbits culturals*. Barcelona: Mancomunitat de Municipis de l’Àrea Metropolitana.
- TORRES, Joaquim (2006). «Ús familiar i transmissió lingüística». A: *Enquesta sobre els usos lingüístics a Andorra 2004: Llengua i societat a Andorra en els inicis del segle XXI*. Barcelona: Secretaria de Política Lingüística, p. 73-98.
- (2007). «Ús familiar i transmissió lingüística». A: *Enquesta sobre els usos lingüístics a Catalunya 2003: Llengua i societat a Catalunya en els inicis del segle XXI*. Barcelona: Secretaria de Política Lingüística, p. 81-108.
- (2009). «La transmissió lingüística familiar intergeneracional: una proposta de model d’anàlisi». A: VILA i MORENO, F. Xavier (dir.). *Estudis de demolingüística: Actes de la Primera Jornada de Demolingüística de la Xarxa CRUSCAT*. Barcelona: Institut d’Estudis Catalans, p. 23-37.
- VILLAVARDE, Joan Albert (2009). «La transmissió de la llengua catalana a les Illes Balears». Text presentat a la XIV Jornada de Sociolingüística d’Alcoi «La transmissió intergeneracional del valencià. La integració lingüística de la immigració» (abril 2009).
- WRIGHT, Sue (ed.) (1996). *Language and the state: Revitalization and revival in Israel and Eire*. Clevedon: Multilingual Matters.